

Miloslav Martinek

Die Kaiserin ermordet!

Krvavá cesta k Sarajevu

KRVAVÁ CESTA K SARAJEVU

PRAŽSKÁ VYDAVATELSKÁ SPOLEČNOST
NAKLADATELSTVÍ EPOCHA

Miloslav Martínek

KRVAVÁ CESTA K SARAJEVU

Copyright © Miloslav Martínek, 2009

RMK ČR E 17663

ISSN 1802-6915

ISBN 978-80-7250-463-3 (PRAŽSKÁ VYDAVATELSKÁ SPOLEČNOST)

ISBN 978-80-7425-008-8 (NAKLADATELSTVÍ EPOCHA)

Mým národům!

BAD ISCHL – CÍSAŘSKÁ VILA 28. ČERVENCE 1914

Stařec v modré generálské uniformě se takřka bez hlesu skláněl nad psacím stolem. Bůh ví po kolikáté četl dokument, který stále čekal na jeho podpis. Obracel se ke svým národům:

„Bylo mým nejvroucnějším přáním, abych léta, která z Boží milosti jsou Mi ještě dopřána, mohl zasvětit dílům míru a uchránil Svoje národy před těžkými oběťmi a břemeny války. V radě Prozřetelnosti bylo jinak rozhodnuto,“ předčítal tiše ševelícími ústy čtyřiaosmdesátiletý František Josef I., císař rakouský, apoštolský král uherský, král český etc., etc.

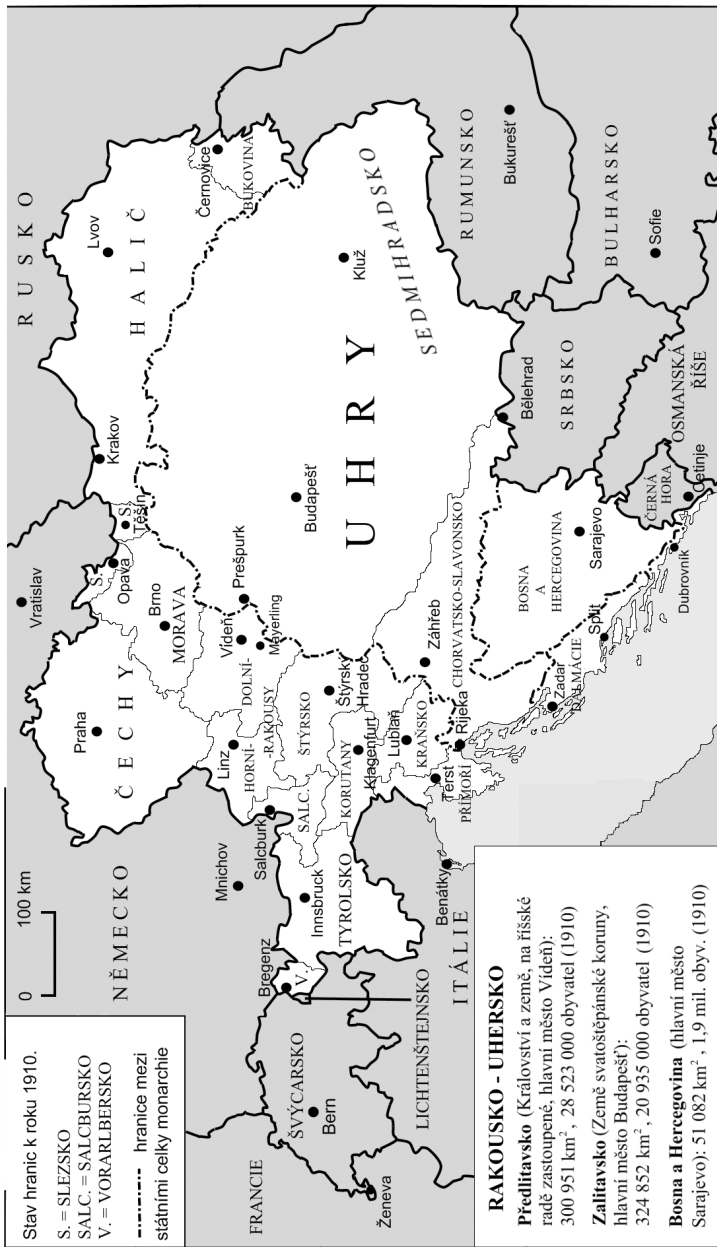
Nestane se tedy knížetem míru, jak jej opěvovali profesionální vychvalovači. Ostatně jím nikdy nebyl. Ve chvílích, kdy jako osmnáctiletý mladík nastupoval v prosinci 1848 na habsburský trůn, stála jeho moc na bodácích Windischgrätzových vojáků, kteří potlačili povstání v Praze a ve Vídni. Generál Jelačić marně uklidňoval povstalecké armády v Uhrách a starý maršál Radecký válčil v severní Itálii.

O jedenáct let později prohrála c. k. armáda u Magenty a Solferina (1859) a v červnu 1866 utrpěla drtivou porážku u Hradce Králové. Její váhu nedokázala vyrovnat vítězství nad italským králem u Custozy (24. 6. 1866) a v námořní bitvě u ostrova Lissa (dnes Vis, 20. 7. 1866) v Adriatickém moři. Jen problematickou cenu měla okupace Bosny a Hercegoviny v létě 1878. Jejich přímé přivtělení v říjnu 1908 připoutalo Rakousko-uherské mocnářství k sudu prachu, který

v Evropě rozdělené do mocenských bloků, představoval Balzánský poloostrov.

„*Když jsem po třech desítiletých požehnané práce v míru v Bosně a Hercegovině rozšířil vladařská práva na tyto země,*“ pokračoval autor dokumentu, který před „knížetem míru“ ležel na stole, „*pletichy protivníka plného nenávisti nutí Mne, abych na obranu cti Svého mocnářství, na ochranu jeho vážnosti a moci, k zabezpečení jeho državy po dlouhých letech míru chopil se meče.*“

Vážnost chvíl, které v posledních dnech, kdy ho celé okolí přesvědčovalo o nutnosti vstoupit do války a rychle porazit troufalého nepřítele na jižní hranici říše, ho mnohokrát vedla k myšlence předat kormidlo korábu, který se mohl kdykoliv proměnit na dřavou kocábku. Ničeho však nebyl ušetřen, jak si tolikrát opakoval.

Rozsah rakousko-uherské říše v roce 1910

Nožem proti Veličenstvu

VÍDEŇ, 18. ÚNORA 1853

SVĚDECTVÍ POLICEJNÍHO MINISTRA

Po celou dobu vlády, trvající téměř sedm desítek let (1848–1916), se s Františkem Josefem táhl problém, kdo nastoupí na jeho místo. Obavy o tehdy třidvacetiletého mladíka zesílily ve chvílích, kdy se málem stal obětí atentátu.

V poledne 18. února 1853 se mladý císař v doprovodu pobočníka hraběte Maxe O'Donella procházel po vídeňských hradbách a sledoval cvičící vojáky. V nestřeženém okamžiku se k němu zezadu vrhl jednadvacetiletý krejčovský tovaryš János Libényi a dlouhým kuchyňským nožem bodl Františka Josefa do krku. Atentátníka zadržel řeznický mistr Josef Ettenreich a odzbrojil útočníka, jehož volání „Eljén Kossuth!“ prozrazovalo sympatie k maďarskému boji za samostatnost z let 1848/1849. Teprve později se šířila romantická smyšlenka, že Libényi se Františku Josefovi mstil za zneuctění své sestry Margit, tanečnice s uměleckým jménem Mizzi Langrová.

Legenda vypráví, že zraněný císař pronesl: „Uklidněte se, nic to není! Sdílím jen osud svých vojáků v Miláně.“ Připomněl tak událost, ke které došlo dva týdny předtím (6. 2. 1853) v hlavním městě severoitalské Lombardie, která v té době zůstávala součástí rakouského mocnářství. Bojovníci za svobodu Itálie tam přepadli strážníci, zabili dvanáct a zranili více než sedmdesát císařských vojáků.

Přítomní Vídeňané chtěli atentátníka roztrhat, ale František Josef žádal, aby mu neubližovali a jenom ho nechali zavřít.

Zraněného císaře odvedli do blízkého paláce arcivévodky Albrechta (dnes je v něm výstavní síň Albertina), kam přiběhl přivolaný dvorní lékař profesor Seeburger. Zde také panovníka zastihl jeho o tři roky mladší bratr Karel Ludvík. V dopisu Ferdinandu Maxmiliánovi, dalšímu z urozených bratří, líčil setkání s Františkem Josefem: „... v předpokoji vidím stát císaře, obdivuhodně klidného, s ranou našťěstí již obvázanou. Náš skvělý bratr řekl ve stylu, který je pro jeho charakter tak typický: »To nic není.« Vypadal jako obvykle, ačkoliv ztratil mnoho krve.“

Zdá se, že (aspoň podle líčení mladšího bratra) zraněný mocnář zachoval větší klid než jeho okolí. Obrátil se ke Karlu Ludvíkovi a klidným hlasem řekl: „Ty běž k mamince a řekni jí, že to nic není, ať se nestrachuje a nechodí sem. Hned se vrátím domů.“

Obavy z reakce energické arcivévodkyně Žofie byly v té chvíli silnější než bolest, kterou přinášelo zranění. Rozechvěně předstoupil před matku Karel Ludvík: „Ať jsem se snažil sebevíc ovládat, maminka stejně hned poznala, že se stalo nějaké neštěstí; sotva jsem totiž mohl mluvit, celý jsem se třásl a v obličejí jsem byl bílý jako křída. Řekl jsem: »Císař Vám vzkazuje, že hned přijde,« pak jsem vylíčil, nevím už, jakými slovy, že se vlastně nic nestalo, ale ona samozřejmě hned spěchala dolů a sháněla se po klobouku,“ popisoval dvacetiletý arcivévoda situaci v císařské rodině. Je typické, že po otci se všichni začali shánět teprve později, když už zraněného Františka Josefa přivezli do Hofburgu.

Arcivévodkyně Žofie popisovala návrat zraněného syna: „Mezitím dorazilo mé ubohé dítě s Karlem Liechtensteinem ... Úplně bez sebe jsem se mu vrhla do náruče; jeho jedinou starostí bylo, aby mě uklidnil. Uložili jsme ho. (...) Milý nemocný potřebuje dobrou péči a klid. Jeho ubohé modré oči tím ořeseem velmi utrpěly, viděl vše jako přes nějaký závoj...“

K profesorovi Seeburgerovi se přidal ještě jeho kolega dvorní chirurg Wattmann a po důkladné prohlídce shledali na císa-

řově zátylku několik centimetrů dlouhou silně krvácející ránu. Vyloučili, že by zraněnému Františku Josefovi hrozilo smrtelné nebezpečí. Zachránil jej tvrdý límec uniformy, po němž se ostří nože sesmeklo.

Kolem jedné hodiny po poledni povolal císařský pobočník hrabě Karl Ludwig Grünne policejního ministra Johanna Kempena von Fichtenstamm. Vyličil ministrovi událost, ke které došlo na vídeňských hradbách: „Nebesa ochránila posvěcenou hlavu a ochromila ruku bezbožníka,“ poznamenal si Kempen do deníku.

Po chvíli směl vstoupit do panovnickovy ložnice. Zraněný František Josef stiskl ruku nejvyššímu policistovi své říše a klidným hlasem líčil podrobnosti atentátu. Při odchodu z císařských pokojů potkal Kempen ministra spravedlnosti Philippa von Krause. Srdce policejního šéfa okřálo nad kolegovou poznámku, že teď už nepřichází v úvahu zrušení výjimečného stavu ve Vídni a jejím okolí, o které se zasazoval Kempenův soupeř Alexander Bach, ministr vnitra. Ten nezapomínal na svou minulou pověst liberála a na poradě, která se u něho konala téměř přesně před měsícem (19. 1.) – „maloval situaci rakouského státu jako něco líbezného a pěl, jako když sirény chtěly uspat bdící hlídky“, popisoval Bachův proslov Kempen. „Chtěl jsem zachránit aspoň trestání odporu proti bezpečnostním orgánům vojenskými soudy, což se mi nezdařilo. Konference mě donutila předat tuto kompetenci v plném rozsahu policejním ředitelům. Budoucnost ukáže, kdo správně posoudil situaci a kdo to myslel čestně s naší Otčinou.“

Slova z Kempenova deníku znějí téměř prorocky – „K čemu všemu mohlo dojít, kdybychom tu neměli výjimečný stav, jak to žádal Bach a jeho sateliti,“ poznamenal si 19. února 1853.

Spolu s hrabětem Grünnem a arcivévodkyní Žofií, matkou Františka Josefa, vytvořili trojici, která se energicky ujala řízení místo zraněného císaře. Můžeme klidně hovořit o triumvirátu, neboť panovnickovu matku před časem, v době vlády Ferdinanda Dobrotivého, nazval pruský

vyslanec jediným mužem u vídeňského dvora. Během odpoledne vznikla pod jejich iniciativním dohledem zpráva, která stručně informovala obyvatele Vídně, než se rozběhla do všech koutů mocnářství:

„Na osobu Jeho c. k. apoštolského Veličenstva byl právě spáchán ostudný atentát. Jeho Veličenstvo císař byl dnes o půl jedné během procházky na hradbách poblíž Korutanské brány úkladně zezadu napaden a zraněn na zátylku kuchyňským nožem. Podle vyjádření lékařů není rána nebezpečná. Vrah byl na místě dopaden křídelním pobočníkem doprovázejícím Jeho Veličenstvo.“ Ve zprávě chybí zmínka o hrdinném řeznickém mistrovi Ettenreichovi, což napravil sám císař o tři dny později, když svému zachránci udělil Řád Františka Josefa. Zásluhy vídeňského měšťana ocenil zbohatlík Josef Pargfrieder, který na Návří hrdinů (Heldenberg) nedaleko svého zámku Klein Wetzlar v Dolním Rakousku nechal umístit vedle rakouských vojevůdců i bustu rozšafného a odvážného vídeňského řezníka.

Úřední zpráva pokračovala oznámením o možnosti poděkovat Prozřetelnosti a pomodlit se za zraněného panovníka: „Za šťastnou záchranu se bude dnes v šest hodin ve Svatoštěpánském kostele konat Te Deum.“ Děkovná mše, která podle arcivévody Karla Ludvíka byla „šťastným nápadem maminky“, se stala manifestací oddanosti Vídeňanů vůči císařskému domu: „Celý obřad se nesl ve svátečním duchu, kostel byl také plný lidí, a když jsme pak jeli ozářenými ulicemi domů, ze všech stran se ozývalo volání *Vivat!* Celé město, včetně předměstí bylo osvětlené; v ulicích velké množství lidí a všude velký jásot nad nepopsatelným štěstím, že jsme byli zachráněni. Mně ten jásot ale nebyl příjemný, byl mi naopak spíš protivný při pomýšlení na tu hroznou událost, k níž došlo teprve před pár hodinami; bylo samozřejmé radovat se a děkovat Bohu; naše myšlenky však byly přesto zakalené při pomýšlení na to, že se něco podobného mohlo našemu císaři stát zde ve Vídni, byl to vůbec první případ tohoto druhu.

Ach, ještě teď to stále nemohu pochopit a čím víc o tom přemýšlím, tím hroznější se mi to zdá,“ popisoval své pocity arcivévoda Karel Ludvík v dopisu mířícím za starším bratrem Ferdinandem Maxmiliánem na jadranské pobřeží.

Podobné vyjádření díky Prozřetelnosti zažila i další města rakouského mocnářství. Obecní rada královského města Prahy zaslala do Vídně zvláštní memorandum: „Věrné obyvatelstvo Prahy vzdává díky Pánu všehomíra, jenž našeho císařského královského Veličenstva nám tak drahou, tak posvátnou hlavu celého Rakouska tak zázračně zachránil, odvrátil od nás hoře netušené.“

PŘÍJEZD NEVÍTANÉHO NÁSLEDNÍKA

Důležité slovo měli v těchto chvílích lékaři. *Wiener Zeitung* uveřejnila komuniké o zdravotním stavu Františka Josefa: „Bodná rána, způsobená dnes Jeho c. k. apoštolskému Veličenstvu na zátylku, zasáhla naštěstí části, kde nehrozí žádná nebezpečí. Otřes a jeho následky, způsobené touto ranou, jsou už na ústupu. Celkový stav je uspokojivý.“

Také mladý Karel Ludvík zaznamenával o dva dny později (20. 2.) postupné zlepšování bratrova zdraví: „Císařův stav je vzhledem k daným okolnostem uspokojivý; měl klidnou noc, několik hodin spal, dnes se již cítil podstatně lépe, byl veselý mysli. Doktoři Seeburger a Wattmann jsou s vývojem spokojeni a nemají obavy; po horečce, která se zprvu pocho-pitelně dostavila, již není ani stopy; také bolesti hlavy, ještě především tak silné, nyní ustupují; císař ale má ještě před očima mlhu a vidí nezřetelně; tomu se však nelze divit po takovém otřesu; lékaři nás ujišťují, že i to se poddá.“

Určité zhoršení císařova zdraví, které nastalo o několik dní později, a o němž se zmínil i policejní ministr Kempen von Fichtenstamm, přivolalo myšlenku povolat do Vídně císařova bratra Ferdinanda Maxmiliána. Podle pravidel habsbur-sko-lotrinského domu byl o dva roky mladší panovníkův sourozenec následníkem trůnu. Historici považují pozdějšího

mexického císaře za schopnějšího, než byl František Josef. Senzacechtiví publicisté vyslovili pochybnosti, zda byl Ferdinand Maxmilián potomkem nepříliš inteligentního arcivévody Františka Karla. Leccos prý se šeptalo o nešťastném Francim, tedy o Napoleonu II. – Orlíkovi, který po nuceném odchodu Napoleona Bonaparta z Francie žil s titulem vévoda zákupský (Herzog von Reichstadt) u dvora svého dědečka, císaře Františka I., ve Vídni.

Ferdinand Maxmilián nezahořel přílišnou láskou k vojenskému řemeslu, k němuž byl jako mladší bratr budoucího panovníka předurčen. Miloval volnost, kterou mu poskytovalo moře, a rozhodl se poznávat svět na palubách rakouských korábů. Oblíbil si botaniku a v jeho okolí se neustále pohybovali význační znalci evropské i exotické flóry, s nimiž přichystal rozsáhlé dílo o rostlinách Latinské Ameriky. Inspirovala ho plavba na fregatě *Novarra*, se kterou se počátkem jara 1851 vydal přes Atlantik. Přestože onemocněl těžkou formou tyfu a musel se vrátit do Evropy, nezanevřel na loď, která představovala jeho druhý domov.

Prokřižoval Středozemní moře, projezdil Španělsko i Portugalsko a navštívil ostrov Madeira. Zamiloval si Gibraltar, kde Herkulovy sloupy otvíraly cesty do Nového světa. Krátce po dvacátých narozeninách (6. 7. 1852) jej císařský bratr jmenoval korvetním kapitánem, svěřil mu trojstěžník *Minerva* a převedel ho do jadranského přístavu Kotor.

Odtud se následník trůnu Ferdinand Maxmilián vydal do Vídně, prý na úpěnlivé přání matky, ale policejní ministr Kempen tvrdí pravý opak – podle zápisu v jeho deníku mu hrabě Grünne tvrdil, že si arcivévodkyně Žofie nepřála, aby její mladší syn ke dvoru přicestoval: „Proti svému přesvědčení, jen z povinnosti jsem arcivévodkyni Žofii navrhl, aby po atentátu na císaře nechala přijet z Kotoru svého syna Maxe, dědice trůnu. Odmítla a také císař o tom nechtěl ani slyšet. Nyní však arcivévoda přijel z vlastní iniciativy a zůstal před císařem utajen,“ prozradil císařův pobočník ministrovi policie.

František Josef na svého sourozence žárlil. Záviděl mu popularitu mezi obyvateli dědičných zemí a s podrážděním přijímal zprávy o volání *Vivat Maxmilian!*, které prý zaznívalo na vídeňské Mariahilferstrasse, když po ní projížděl jeho vznešený bratr. Teprve po několika dnech se Maxmilián odvážil vstoupit do Hofburgu a navštívit císařského bratra, který byl upoután na lůžko. František Josef přivítal korvetního kapitána Ferdinanda Maxmiliána strohým: „Kdo ti dovolil vzdálit se ze svého služebního místa?“ (tedy z Kotoru). Domníval se, že arcivévodu nepřivedl do Vídně soucit s trpícím bratrem, ale touha zasednout na císařský trůn.

O několik dní později usoudila korunní rada, ve které zasedali přední členové panovnického rodu a nejvýznamnější ministři a zástupci dvora, že v zájmu uklidnění mezi císařskými bratry musí Ferdinand Maxmilián provést velmi výrazné gesto. V době, kdy se František Josef zotavoval ze svého zranění, vyhlásil jeho bratr veřejnou sbírku na postavení chrámu v místech, kde božská Prozřetelnost zachránila život císaře rakouského, apoštolského krále uherského, krále českého atd. atd.

Stavba Votivního chrámu, který dnes stojí v blízkosti vídeňské univerzity, trvala dlouhá léta. Ferdinand Maxmilián se nedočkal jejího dokončení. Novogotický kostel, postavený podle plánů architekta Heinricha Ferstela zdobí díla českých umělců. Vnitřní výzdoby se ujal bývalý profesor pražské Akademie Josef Matyáš Trenkwald a na pomoc si přizval své pražské žáky, např. Josefa Tulku či Františka Ženíška.

Patříčná gesta vůči mladšímu bratrovi učinil i František Josef. Nejdříve mu svěřil diplomatické poselství do Albánie, kde rovnal spory mezi tamními muslimy a katolickými duchovními, a 10. září 1854 jmenoval arcivévodu Ferdinanda Maxmiliána kontradmirálem a svěřil mu velení nad celým rakouským námořnictvem. Novým sídlem císařova mladšího bratra se stal přístav Terst.

„Z PELEŠÍ ZÁMOŘSKÝCH“

Trpce si policejní ministr stěžoval na zatvrzelost pachatele. János Libényi i v jeho přítomnosti nepřestával lhát a vymýšlet si nepravdy. Policisté, kteří atentátníka vyslyšeli, hledali jeho napojení do zahraničí, k maďarským emigrantům žijícím v Paříži a v Londýně. S jistou dávkou humoru vrtěl Kempen von Fichtenstamm hlavou nad nabídkami psychotroniků. Hraběnka Louisa Almássyová nabízela ministrovi, že když ji pustí do cely k Libényimu, získá od něho příznání, kdo jsou jeho společníci. „Tuto šílenou žádost jsem zamítl,“ poznamenal si Kempen (25. 2. 1853). Podobně navrhol malíř Ludwig Schnorr, že pomocí zhypnotizovaného média dokáže odhalit útočnickovy kumpány. Editor Kempenových deníků Josef Karl Mayr k tomu připojil poznámku, že tímto médiem měla být jistá paní Leschtinová, jasnovidka, která jako mladá dívka odhalila již v roce 1822 na kongresu ve Veroně chystaný atentát na vévodu zákupského (Orlíka). Tato dáma nyní prý viděla dva spiklence, kteří hodlali panovníka zavraždit při návštěvě divadla nebo při procházce v Prátru. Podezření paní Leschtinové vedlo Kempena k úvahám o posílení hlídek při císařových procházkách Vídní, což neopomněl sdělit hraběti Grünemu.

Zcela jasno měl Jan Křtitel Sika, kaplan z Mladé Vožice na Tábořsku, který ve svých verších uveřejněných krátce po atentátu v *Pražských novinách*, označil spiklence usilující o život Jeho Veličenstva „za ďábly v lidském těle“. Nezapomněl přidat strofu, která ukazovala prstem na maďarského emigranta Lájose Kossutha a italského revolucionáře Giuseppe Mazziniho: „Z peleší zámořských (tj. „z anglického ostrova, zvláště z Londýna“ připojil poznámku veršotepec z Mladé Vožice) metají zlostí šípy jedovaté.“ Hudební doprovod mohl obstarat Johann Strauss mladší, jenž složil na oslavu zachráněného Veličenstva pochod s hojnou citací hymny „Zachovej nám, Hospodine“. Proslavený Radeckého pochod, dílo Strausse-otce, však syn překonat nedokázal.